

Nieves
Martín-Bermúdez

Educació social com a acció transformadora. Una via per a l'emancipació ciutadana

Recepció: 24/03/18 Acceptació: 05/04/19

Resum

Aquest article centra el seu argument en com activar un procés d'educació per a la transició emancipadora des de l'educació social. A través de la literatura que relaciona educació com a procés de transformació social i models alternatius de desenvolupament ens aproximem, d'una banda, als principis rectors sobre els quals se sustentaria l'acció emancipadora. D'altra banda, de manera general, al perfil de l'agent emancipador; i com, particularment, les associacions d'un context determinat juguen un paper important en un procés des d'aquesta perspectiva. Finalment es presenten les principals conclusions d'un treball empíric més ampli, "Educació i ciutadania. Apoderant des de la pròpia dinàmica d'un barri", que aporta elements clau per a considerar a l'hora d'implementar un projecte des de l'enfocament emancipatori.

Paraules clau

Agent emancipador, associacions, autonomia, ciutadania, educació social.

Educación social como acción transformadora. Una vía para la emancipación ciudadana

Este artículo centra su argumento en cómo activar un proceso de educación para la transición emancipadora desde la educación social. A través de la literatura que relaciona educación como proceso de transformación social y modelos alternativos de desarrollo nos aproximamos, por un lado, a los principios rectores sobre los que se sustentaría la acción emancipadora. Por otro lado, de manera general, al perfil del agente emancipador; y cómo, particularmente, las asociaciones de un contexto determinado juegan un papel importante en un proceso desde esta perspectiva. Finalmente se presentan las principales conclusiones de un trabajo empírico más amplio, "Educación y ciudadanía. Empoderando desde la propia dinámica de un barrio", que aporta elementos clave para considerar a la hora de implementar un proyecto desde el enfoque emancipatorio.

Palabras clave

Agente emancipador, asociaciones, autonomía, ciudadanía, educación social.

Social education as a transformative action. A path for citizen emancipation

This article centres its argument on how to activate a process of education for the emancipating transition from social education. By way of the literature which relates education as a process of social transformation and alternative models of development, we address on the one hand the guiding principles on which the emancipatory action would be based, and on the other hand, and more generally, the profile of the emancipating agent and also, in particular, the importance, from this perspective, of the role played by the associations operating in a given context in such a process. Finally we present the main conclusions of a more wide-ranging empirical study, 'Education and Citizenship. Empowering from the actual dynamics of a neighbourhood', which provides key elements to be borne in mind when implementing a project from the emancipatory approach.

Keywords

Emancipating agent, associations, autonomy, citizenship, social education

Com citar aquest article:

Martín-Bermúdez, Nieves (2019).
Educació social com a acció transformadora. Una via per a l'emancipació ciutadana.
Educació Social. Revista d'Intervenció Socioeducativa, 71, 148-162.

▲ Introducció

L'educació social com a pràctica de la pedagogia social no comprèn la relació teoria, metodologia i pràctica

sense que hi situem les sinergies que se generen en el diàleg educació-societat; o, el que ve a ser el mateix, en la reciprocitat que ha d'establir-se entre la dimensió social de l'educació i la missió educativa de la societat. (Caride, Gradaille i Caballo, 2015, p. 10)

De manera normalitzada, l'educació social s'ha centrat més a ampliar termes d'exclusió o vulnerabilitat social sense qüestionar des d'una perspectiva crítica quins són els mecanismes que porten a considerar un ciutadà com a usuari o client. Gallén (2006, p. 78) obre un interessant debat sobre si la missió dels professionals del camp social està centrada a apaivagar la persona desviada i dissuadir-la perquè accepti integrar-se en una normalitat subordinada i/o més precària o si està centrada a dotar-la de les eines i els canals necessaris per afavorir-ne una autonomia real.

Per reconèixer i indagar sobre lògiques d'intervenció basades en el punt de vista de la recerca de l'autonomia ciutadana es parteix d'un estudi empíric més ampli, "Educación y ciudadanía. Empoderando desde la propia dinámica de un barrio" (Martín-Bermúdez, 2017), centrat a analitzar els elements afavoridors d'una educació emancipadora tenint en compte diferents corrents educatives i experiències situades en un context concret a través de l'observació i entrevistes a les entitats que actuen com a agents de intervenció.

Els resultats ens porten, d'una banda, a elaborar un seguit de propostes que complementen la revisió bibliogràfica amb la indagació sobre la pràctica. I, de l'altra, a aprofundir en el paper de l'educació social en el món de les associacions, on troba un potencial incalculable a l'hora de comprendre les dinàmiques emancipadores que actuen en una comunitat local.

Educació social per a l'autonomia

Partir de l'àmbit de l'educació social suposa comprendre que aquesta professió es presenta com una

acció sistemàtica i fonamentada, de suport, mediació i transferència que afavoreix específicament el desenvolupament de la sociabilitat del subjecte (persona, grup o comunitat) al llarg de tota la seva vida, circumstàncies i contextos, promovent-ne l'autonomia, integració i participació crítica, constructiva i transformadora en el marc sociocultural que l'envolta, comptant, en primer

lloc, amb els propis recursos personals –tant de l’educador com del subjecte– i, en segon lloc, mobilitzant tots els recursos socioculturals necessaris de l’entorn o creant, finalment, noves alternatives. (Riera, 1998, p. 45)

Investigar sobre processos d'autonomia real suposa indagar pràctiques que, sota uns principis educatius orientadors, facilitin a la ciutadania qüestionar-se i actuar davant la millora de la qualitat de vida, de manera equitativa

D’aquesta manera, investigar sobre processos d’autonomia real suposa indagar pràctiques que, sota uns principis educatius orientadors, facilitin a la ciutadania qüestionar-se i actuar davant la millora de la qualitat de vida, de manera equitativa; és a dir, per a tothom que habita el planeta. Això requereix una mirada preocupada per temàtiques que superin els marcs clàssics i assistencials d’intervenció social: “*la nova pedagogia social no pot reduir el seu àmbit d’acció al tractament de problemes socials tradicionals [...] sinó que aquesta fos un servei normalitzat i a l’abast de tots els sectors de la població*”. (Torio López, 2006, p. 50)

Tot i que la literatura que aborda temes d’inclusió social des d’una perspectiva integrada és inacabable (Gadotti, 2001; Castells, 2012; de Manuel, 2018; Gradaille i Caride, 2018), l’educació social encara no es revela com un servei d’abast global. Conscients que des de les polítiques públiques no es garanteix la cura d’un ordre social igualitari, els encàrrecs d’inclusió s’han de traduir en la possibilitat d’oferir a la ciutadania nous camins. És a dir, és urgent generar contextos educatius i socials; oferir un missatge crític i amb possibilitats de canvi; i, sobretot, ocupar el compromís que arribi a tota la ciutadania.

D’aquesta manera, sorgeix la inquietud per comprendre si des de l’exercici de l’educació social és possible oferir autonomia real per a tothom. Això ens porta a decantar-nos pels enfocaments crítics com són les teories del desenvolupament (Nussbaum, 2002; Unceta, 2014/15), perspectives alliberadores (Cuevas Noa, 2003; Fromm, 2004) i descolonitzadores del saber (Castro-Gómez, 2007; de Sousa Santos, 2014; del Río i Celorio, 2018).

És des d’aquesta perspectiva que vam rescatar principis emancipatoris que promouen una ciutadania activa i conscient de les problemàtiques que l’afecten. Mantenir una perspectiva crítica sobre com ha anat afectant el model de desenvolupament de vida a diferents societats al llarg del temps i com es materialitza en actituds i valors predominants ens facilita comprendre les causes d’aquestes problemàtiques.

Educació social com a pràctica transformadora

La relació desenvolupament i societat s’analiza, des de la visió educativa en el context espanyol, dins del corrent de l’educació per al desenvolupament, concretament dins de la sisena generació, que es fonamenta en la promoció d’una ciutadania global centrada en els drets del planeta, en qualsevol dels

àmbits i contextos possibles. La intervenció social en clau de desenvolupament es defineix a través de diferents etapes que passen per l'ajuda immediata a l'apoderament com a objectiu teòric des de la dècada dels vuitanta. Com a actors principals del desenvolupament hi ha les organitzacions no governamentals per al desenvolupament (ONGD), les organitzacions civils i els moviments veïnals (Mesa, 2000).

El IV Congrés d'Educació per al Desenvolupament (2014) es va plantejar sota el lema "Canviar l'educació per canviar el món. Per una acció educativa emancipadora!". La trobada es va dedicar a la reflexió conjunta entre moviments socials, ONGD, educadors, educadores i diferents formes d'organització emergents; en definitiva, per "reforçar l'aposta per un món en el qual tinguem cabuda totes les persones" (Celorio i López de Munain, 2014, p. 7), i s'hi van presentar actuacions alternatives basades en principis de justícia, equitat i solidaritat.

La *construcció del subjecte polític*, des del col·lectiu humà; la *comunicació per a la transformació*, des del despertar de processos més conscients de la realitat; el *qüestionament de les relacions de poder*, des de l'anàlisi crítica de les relacions existents; i l'*anàlisi de processos* que donen importància als aspectes emocionals, a la cura dels processos educatius, van ser les línies temàtiques sobre les quals articular les propostes relacionades amb l'educació per a la transició emancipadora.

Quant als principis rectors que regeixen la perspectiva de l'educació per a la transició emancipadora, Celorio (2013, p. 12-18) planteja els vuit següents:

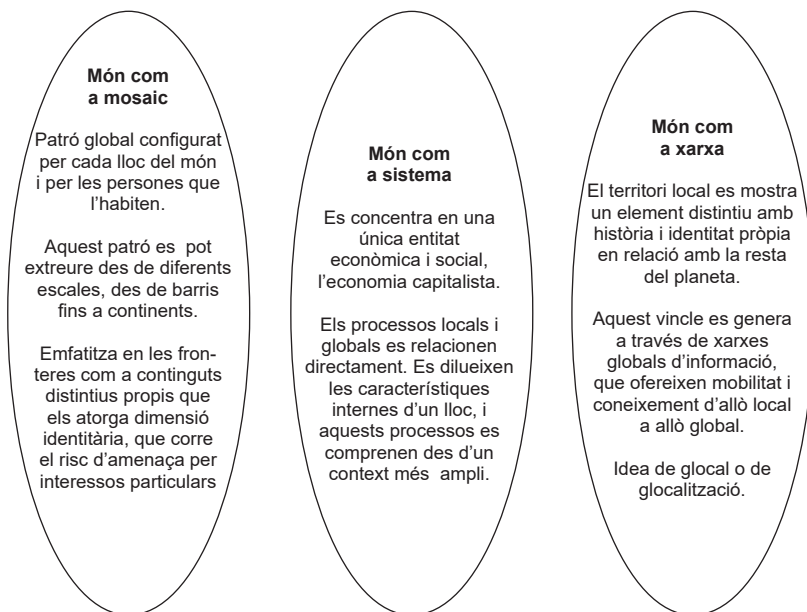
1. *Apoderament*. Perquè la ciutadania sigui capaç de constituir-se com a agent amb capacitat de decidir, exigir i promoure possibilitats. Apoderar per emancipar suposa reinventar un poder positiu i emancipador.
2. *Inclusió*. Per promoure la inclusió hi ha d'haver una cultura inclusiva en la comunitat social, que requereix un treball previ en i des de la mateixa comunitat.
3. *Participació*. És imprescindible treballar processos de participació participatius, des d'una participació real de tots els agents de la comunitat, rescatant dinàmiques que integrin participació, comunicació social i ciutadania.
4. *Crítica*. Atorgar dimensió crítica a l'educació suposa situar allò educatiu com a tasca social i donar-li la importància al paper que juga en el procés transformador de les societats.

La intervenció social en clau de desenvolupament es defineix a través de diferents etapes que passen per l'ajuda immediata a l'apoderament

5. *Solidaritat*. En termes de solidaritat impulsora de creativitat i utopia, implicant la solidaritat com a contingut, pràctica i interacció de l'àmbit educatiu i social. Solidaritat en l'àmbit local i global, en el saber, en l'ètica, en el sentiment, en l'intercanvi, com a orientació participativa i emancipadora.
6. *Interculturalitat*. Reconèixer la dimensió cultural i de com es van introduint les qüestions de poder en el coneixement, en les pràctiques d'estructuració de les identitats.
7. *Enxarxament*. En aquest cas ens trobem amb les noves tecnologies com a eines aliades per permetre la connexió, el contacte i la comunicació horitzontal; faciliten instruments que fan possible compartir, contrastar i avançar des d'àmbits de gran diversitat, però amb nivells de vinculació molt interessants.
8. *Comunicació*. La seva importància recau en la necessitat per a l'apoderament i en reelaborar cultures i articulacions comunitàries tot reapropiant-se d'espais que sovint han generat informació prejutjosa i tòxica per a les comunitats. Així mateix, les noves tecnologies de la comunicació fan possible conèixer altres models de vida, tot i que no estan legitimats en els mitjans de comunicació de massa.

Conèixer els elements que caracteritzen processos emancipatoris permetrà que oferim propostes concretes d'intervenció basades en la concepció d'una ciutadania activa i compromesa. En aquest sentit, és imprescindible comprendre, per part dels que hi participen, què significa ser un ciutadà emancipat i amb capacitat emancipadora; és a dir, amb capacitat per a acompanyar altres persones en la comprensió de les causes que impliquen les diferents problemàtiques socials. La imposició resta allunyada de les estratègies emancipatòries, i començar amb la implementació d'una actuació sense tenir en compte els protagonistes seria un error inicial.

De la mateixa manera que utilitzar estratègies rígides i imposades no és un encert, tampoc no ho és fer intents individuals aïllats en el temps. Crang (2005) proposa la comprensió d'un món com a xarxa davant de la consideració del món com a mosaic.

Gràfic 1: Perspectives en la relació global-local

Font: Elaboració pròpia a partir de la informació presa de Crang (2005).

Creure en un únic patró global, tant en la manera de comprendre el món com en la lògica d'intervenció, homogeneïtza les identitats culturals, fet que implica un sentiment de *localització* que no permet valorar la riquesa de la diversitat cultural i/o pràctiques no igualitàries des d'un punt de vista etnocèntric. Des de la lògica del món com a sistema, les activitats del capitalisme s'han establert sobre una altres activitats "relacionades amb la sostenibilitat de la vida, que no passen pel mercat" (Jubeto, 2011, p. 17).

La importància de definir models alternatius de desenvolupament i la posada en valor de la diversitat de les identitats culturals recau en la necessitat d'explicar la teoria des de la pràctica concreta. Avui diferents institucions (Institut d'Estudis sobre Desenvolupament i Cooperació Internacional-HEGOA¹, Escola de Cultura de Pau², Centro de Estudos Sociais da Universidade de Coimbra³) i col·lectius de diferent índole (Ilusionismo social, investigación, participación y culturas populares⁴, La Transicionera⁵, Solidaritat Internacional⁶, Col·lectiu CRAC⁷, Alianza por la Solidaridad⁸) reivindiquen la necessitat de repensar el món i plantejar nous models davant d'aquesta crisi civilitatòria.

Aquest salt ha d'anar acompanyat d'una perspectiva educativa al servei de la transformació social, fet que suposa una nova visió tant pel que fa als valors com als agents que hi participen. Això situa la professió de l'educació social com la més idònia per a la promoció d'una educació transformadora i de ciutadania activa.

Creure en un únic patró global, tant en la manera de comprendre el món com en la lògica d'intervenció, homogeneïtza les identitats culturals, fet que implica un sentiment de *localització* que no permet valorar la riquesa de la diversitat cultural i/o pràctiques no igualitàries des d'un punt de vista etnocèntric

Associacions com a agents d'emancipació ciutadana

Com s'ha plantejat en l'apartat anterior, dur a terme propostes des d'una acció educativa transformadora suposa identificar com a aliats els agents que exerceixen aquest paper en un espai o context determinat. Perquè un procés d'aquestes dimensions adquireixi eficàcia i compromís en el temps s'ha d'actuar en xarxa, s'ha de ser conscient dels mitjans locals disponibles i s'ha d'estar disposat a la col·laboració en la creació d'alternatives.

La *Carta de ciutats educadores* (2004) expressa que una ciutat educadora considera l'educació com a instrument de transformació social i motor de desenvolupament humà, social i econòmic de les persones i comunitats que la formen; i cal la mobilització i articulació dels agents que intervenen en el territori "amb les seves institucions educatives formals, intervencions no formals (amb intencionalitat educativa fora de l'educació reglada) i informals (no intencionades ni planificades), col·laboraran, bilateralment o multilateralment per fer realitat l'intercanvi d'experiències" (p. 2).

Per això, a l'hora d'identificar possibles entitats socials que participen en clau emancipadora en un context trobem les associacions com a primers agents a indagar davant de les institucions clàssiques d'intervenció i desenvolupament. En aquest sentit, es considera que actualment són l'organització que més s'acosta conceptualment al paper d'agents emancipadors de l'educació, i identifiquen aquesta ciutadania activa. A més, enfront de moviments socials i col·lectius no institucionalitzats, les entitats ciutadanes compten amb un registre a l'arxiu municipal que pot ser un punt de partida per abordar qui són aquests actors.

Des de l'administració pública, a partir de la legislació vigent sobre associacions, es planteja que:

Les associacions permeten als individus reconèixer-se en les seves conviccions, perseguir activament els seus ideals, complir tasques útils, trobar el seu lloc a la societat, fer-se sentir, exercir alguna influència i provocar canvis. Quan s'organitzen, els ciutadans es doten de mitjans més eficaços per fer arribar la seva opinió sobre els diferents problemes de la societat als qui prenen les decisions polítiques. Enfortir les estructures democràtiques a la societat reverteix en l'enfortiment de totes les institucions democràtiques i contribueix a la preservació de la diversitat cultural. (Preàmbul de la Llei d'Associacions, 2002)

La qüestió és que a la pràctica no es reconeix que aquest sigui l'objecte principal de les entitats ciutadanes, més aviat es tornen una altra forma de constitució per a realitzar una tasca en la societat de forma remunera-

da. Així, davant del fet de mantenir continuïtat pel que fa al reconeixement de les conviccions, se centren a mantenir una activitat ocupadora continuada. D'aquesta manera, el caràcter continuu i el llarg termini referent a les qüestions que els afecten dura el temps que poden mantenir recursos.

Les associacions, ONG, fundacions..., estan atrapades. Han assumit enormes compromisos (amb els seus destinataris, amb la comunitat social i amb els seus propis membres i treballadors), depenen de l'administració, dels recursos públics que aquesta administra, per desenvolupar la seva acció i, en molts casos, fins i tot per sobreviure com a organitzacions. (de la Riva, 2011)

Aquesta responsabilitat d'atendre qüestions que no cobreixen les polítiques públiques no pot ser relegada a aquests actors principals. Cal una visió de xarxa que inclogui diferents perspectives i vinculi els diferents agents amb legitimitat i responsabilitat sobre els espais.

És per això que les associacions s'entenen com a agents de desenvolupament i intervenció no formal. En definitiva, com una *forma de socialització alternativa* (de Sousa Santos, 2006), de vegades no intencionada, amb possibilitat de definir nous horitzons utòpics com pot ser la transició emancipadora. Aquest salt cap a una educació al servei de la transformació implica una nova visió (Aguerrondo, 1999; Naranjo, 2007; Stirner, 2013) que superi les actuacions lligades a models i institucions tradicionals de desenvolupament.

Ciudadà és qui se sent part de la ciutat (inclusió) i se'n sent coresponsable a través de la participació en el debat i la presa de decisions... Els ciutadans i les ciutadanes necessiten una ciutat amb àgores, amb espais de trobada. (de Manuel, 2018, p. 5)

Per apropar-nos al paper que exerceix la ciutadania com a agents emancipatoris cal treballar des de l'enfortiment de les institucions (Mesa, 2000). A la pràctica, no trobem un agent o perfil concret que es dediqui a l'enfortiment de les institucions socials en clau emancipadora, tot i això, sí que es revelen experiències concretes encara que de vegades queden aïllades en el temps. Una renovació de les institucions pel que fa al seu caràcter democràtic resta lluny de la pràctica i de l'interès administratiu, de manera que aquestes experiències es materialitzen en les formes ciutadanes d'associació.

L'educació social, com s'ha esmentat anteriorment, es presenta com una professió amb capacitat per a promoure agents emancipatoris i enfortir institucions associatives. Es planteja com a horitzó utòpic de la professió el disseny d'estratègies en què qualsevol ciudadà o col·lectiu es compregui emancipador i amb capacitat emancipadora; és a dir, que actuï de manera integrada i mantenint xarxes que promoguin l'autogestió i la coresponsabilitat ciutadana davant de la dependència administrativa.

L'educació social es presenta com una professió amb capacitat per a promoure agents emancipatoris i enfortir institucions associatives

La incorporació del subjecte de l'educació a la diversitat de les xarxes socials, enteses com el desenvolupament de la sociabilitat i la circulació social. La promoció cultural i social, entesa com a obertura a noves possibilitats de l'adquisició de béns culturals, que amplii les perspectives educatives, laborals, d'oci i participació social. (ASEDES, 2007, p. 12)

El principi de la participació comunitària, definit des del *Codi deontològic professional* (2007), expressa l'íntima relació que té la professió davant la promoció de la comunitat amb la qual intervé des de l'autogestió de la pròpia vida quotidiana. La promoció de la vida social i cultural de l'entorn, fomentant el coneixement i la valoració de tots els aspectes socials i culturals que poden influir en l'educació global de les persones només serà possible des de la possibilitat de participar en els diferents àmbits de la vida local.

Així es mostra la importància d'incloure, sobre les funcions tradicionals, valors de promoció del compromís ciutadà i la mobilització ciutadana davant de situacions que afecten les persones; promoure consciència crítica i valors comunitaris; buscar i generar recursos; així com capacitats per a l'emancipació social. D'acord amb Sáez (2006), es considera la necessitat d'indagar nous àmbits professionals, que potenciïn una cultura i una identitat professional.

D'aquí es deriva la necessitat de propiciar mecanismes de participació i de preocupar-se per reconèixer els qui no els utilitzen per tenir un coneixement real de la situació de les persones. D'estar al dia de la realitat social i reconsiderar les competències cívico-socials importants per fomentar el propòsit humà de viure en comunitat, ja no com una imposició sinó perquè és sentit per la ciutadania.

Això suposa dissenyar nous marcs d'investigació i actuació, propis de l'educació social i afins al que suposa aquest dret ciutadà. La utopia és avançar en la forma d'entendre les persones més que com a contenidors estàtics i individuals que consumeixen serveis, com a persones que construeixen i demanen les seves pròpies necessitats. És estar convençut que la transformació social en clau apoderadora és possible.

Per exemple, Viché González (2018) expressa l'animació sociocultural com a vehicle de processos d'identificació amb una comunitat que, al seu torn, reforça l'autoestima individual i col·lectiva i considera el patrimoni com a espai per a la convivència. D'aquí es desprèn el repte d'enfortir en les entitats el concepte de cohesió social i de propiciar espais de convivència per a treballar la importància de les xarxes de suport per a la consecució d'objectius comuns, així com la mediació com a vehicle de canalització de demandes. El disseny d'actuacions integrades ha d'incloure la visió de cadascun dels agents socials que influeixen en un context.

Compartim amb de Sousa el repte d'incloure una nova teoria de la democràcia que permeti reconstruir el concepte de ciutadania, "una nova teoria de la subjectivitat que permeti reconstruir el concepte de subjecte i una nova teoria de l'emancipació que no sigui més que l'efecte teòric de les dues primeres teories en la transformació de la pràctica social duta a terme pel camp social de l'emancipació" (2001, p. 183). I, sobretot, començar a aplicar experiències a la realitat concreta perquè aquestes teories puguin ser desenvolupades i adquireixin la validesa que es mereixen.

A manera de propostes

Concretament com a conclusions del projecte d'investigació "Educación y ciudadanía. Empoderando desde la propia dinámica de un barrio" (Martín-Bermúdez, 2017), es desprèn que els objectius de l'educació social des d'una perspectiva d'activar un procés d'apoderament ciutadà se centrarien a:

1. *Conèixer des de l'avaluació prèvia les principals demandes d'un context.* Això implica les demanes advertides com a latents, incloent-hi les perspectives de la majoria d'agents implicats que es preocupen per conèixer els motius dels qui no arriben a implicar-s'hi. Les demandes sobre les quals s'articulin les intervencions socials han de ser advertides i motivades per la ciutadania en pro d'afavorir-ne la qualitat de vida. No serveix de res realitzar accions espontànies i puntuals en el temps si volem conèixer com s'inclou l'actitud emancipadora en la ciutadania.
2. *Conèixer els espais des de la percepció dels agents implicats.* A l'hora d'implementar qualsevol actuació és important reconèixer la dinàmica pròpia que ja funciona dins dels espais; qualsevol activitat no sentida es pot concebre més com una imposició que com a necessària o atractiva. La col·laboració de les persones que ja actuen en l'espai és molt important, per això aquest objectiu té molta relació amb respectar la vida de les persones.
3. *Dissenyar propostes en nivells d'actuació adaptats a les característiques pròpies de la ciutadania implicada.* Els nivells d'actuació es concretarien en sensibilització, informació, formació i mobilització; d'aquesta manera és fàcil, segons les tendències ciutadanes, concretar actuacions a les característiques de la ciutadania i atorgar-li la capacitat protagonista de prendre partit de les actuacions que es desenvolupin.
4. *Establir mecanismes que assegurin que la ciutadania pot, vol i sap participar-hi.* Molt vinculada a l'anterior, esdevé imprescindible mantenir aquest objectiu de forma transversal per a cadascuna de les actuacions que esuguin a terme des de la perspectiva de la intervenció social.

Tenim el repte d'incloure una nova teoria de la democràcia que permeti reconstruir el concepte de ciutadania, "una nova teoria de la subjectivitat que permeti reconstruir el concepte de subjecte i una nova teoria de l'emancipació que no sigui més que l'efecte teòric de les dues primeres teories en la transformació de la pràctica social duta a terme pel camp social de l'emancipació"

5. *Recuperar espais de convivència ciutadana i propiciar mecanismes de manteniment i reajustament d'aquests espais.* Així, la mateixa ciutadania és responsable del seu entorn proper atès que comparteix espais que són importants de manera individual i col·lectiva. Hi ha moments en què cal compartir la informació referent a la història del context concret i les possibles causes que hagin generat que calgui la participació de tota la ciutadania en les qüestions que l'afecten.
6. *Definir una estratègia emancipadora a llarg termini, centrada en les problemàtiques advertides en el context.* Es durà a terme a través d'actuacions immediates que promoguin, en primer lloc, la dinamització, a curt termini; i, en segon lloc, establir mecanismes de seguiment de les actuacions tot promovent la devolució de dades com a element de sensibilització. Esdevé una oportunitat idònia per modificar els elements de l'espai públic que serveixen de contravalors per donar pas a elements creats des de la ciutadania.
7. *Habilitar canals per a la devolució d'informació des de missatges positius del context.* Suposa superar la visió i projecció d'exclusió en els contextos que ofereixen poc marge de canvi a la ciutadania. És imprescindible preocupar-se'n perquè la informació arriba als participants. Tornar la confiança a les associacions és important per mantenir la continuïtat en el treball; no poden arribar a sentir-se utilitzades per a qüestions investigadores. Establir activitats per generar confiança tant amb els agents socials de la zona com mútua entre ciutadans.
8. En general es considera oportuna la creació d'un *observatori de ciutadania apoderada*. Un espai que eduqui i s'eduqui per la relació que estableixin les persones que s'hi impliquin, les quals troben diferents formes de participació que serveixen per a la sistematització i indagació d'aquesta participació. La missió de la proposta és concretar en una entitat medidora de la ciutadania i l'administració la potencialitat per indagar sobre la capacitat d'exercir els drets i deures ciutadans, i prestar atenció al biaix participatiu.

Conclusions

Iniciar un procés d'educació per a la transició emancipadora pot semblar senzill, però és difícil trobar-hi un final. L'acció de l'educador/a social en processos emancipatoris es troba íntimament lligada a l'avaluació contínua d'experiències. Es tracta d'atendre les qüestions que des de la investigació es detectin com a prioritàries pel que fa a evitar desequilibris territorials i biaixos participatius.

Són diverses les dificultats per posar en marxa aquest tipus d'iniciatives atès que l'oportunitat d'operativitzar i indagar elements emancipatoris i avaluar com es van desenvolupant requereix d'estudis longitudinals i una rigorositat en el procés d'execució que de vegades es dilueixen entre tanta burocratització i meritocràcia. A més, en general, els processos d'auditories de les entitats financeres constreixen els processos d'intervenció i dificulten la flexibilitat pròpia de les relacions humanes.

Tot i que sembli una àrdua tasca inicial, comprendre la dinàmica emancipadora del territori pot ser una fortalesa a l'hora d'atorgar continuïtat a la feina amb principis emancipatoris. A nivell d'intervenció, és difícil comprendre la complexitat que requereix la dinàmica social, per la quantitat d'elements que hi influeixen. Per això seria interessant incloure aquells agents o ciutadania que normalment no participen de cap dels mecanismes de participació.

Plantejar una mirada diferent i imparcial a la realitat "normalitzada" i a la manera de conèixer per què la participació en diferents sectors de població esdevé escassa o inexistent, des de diferents àmbits i espais, tant professionals com quotidians, suposa enriquir la pràctica de l'educació social. És imprescindible tenir en compte que difícilment es podran dur a terme pràctiques emancipadores d'un dia per l'altre. Primer cal abordar en el diagnòstic la percepció sobre les qüestions d'autonomia, atès que a mesura que s'aprofundeix en el coneixement i la dinàmica pròpia de diferents col·lectius socials es van coneixent noves estructures que oprimeixen.

Com s'ha anat revelant, el paper de l'educació social es considera idoni per a la promoció d'una educació transformadora i de la ciutadania activa perquè es basa en la relació entre una teoria, un mètode i una pràctica relacionada amb la qualitat de vida, que a més és propera a l'experiència quotidiana dels col·lectius. Es posa en valor conèixer la predisposició i el moment en què es troben les persones a nivell conceptual i valoratiu, així com detectar i sensibilitzar sobre necessitats no sentides. Sense ànim d'instalar jerarquies en la manera de comprendre la professió, es considera indispensable apostar per la integració de característiques de l'educació emancipadora (Celorio, 2013), plantejades en apartats anteriors.

En definitiva, es presenta una aposta per l'educació social des de i per a l'emancipació en els espais de convivència de la vida quotidiana; però perquè aquestes qüestions mantinguin la transcendència que requereix cal anar de bracet amb els diferents agents col·lectius i comptar amb la convicció del grup amb què es planteja la transició emancipadora. No serveix de res treballar sense il·lusió com tampoc no serveixen les actuacions esporàdiques, sense acompanyament en el temps o sense implicació ciutadana.

El paper de l'educació social es considera idoni per a la promoció d'una educació transformadora i de la ciutadania activa perquè es basa en la relació entre una teoria, un mètode i una pràctica relacionada amb la qualitat de vida, que a més és propera a l'experiència quotidiana dels col·lectius

Nieves Martín-Bermúdez
Dra. en Desenvolupament i ciutadania: drets humans,
igualtat, educació i intervenció social
Universitat Pablo de Olavide
nmarber@upo.es

Bibliografia

- Aguerrondo, I.** (1999). *El nuevo paradigma de la educación para el siglo*. Organización de Estados Iberoamericanos para la Educación, la Ciencia y la Cultura. Recuperat de: <http://www.campusoci.org/administracion/aguerrondo.htm>
- ASEDES** (2007). Catálogo de funciones y competencias del educador y la educadora social. En: ASEDES. *Documentos profesionalizadores*, (33-50). Aragón: Aragón Grafox, S.L. Recuperat de: <http://www.eduso.net/archivo/docdow.php?id=143>
- ASEDES** (2007). Código deontológico del educador y la educadora social. En: ASEDES. *Documentos profesionalizadores* (19-32). Aragón: Aragón Grafox, S.L. Recuperat de <http://www.eduso.net/archivo/docdow.php?id=143>
- Caride Gómez, J. A.; Gradaïlle Pernas, R.; Caballo, B.** (2015). De la pedagogía social como educación a la educación social como Pedagogía. *Perfiles educativos*, 37 (148), 1-11. Recuperat de: http://www.scielo.org.mx/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0185-26982015000200016
- Castells, M.** (2012). *Redes de indignación y esperanza: los movimientos sociales en la era de Internet*. Madrid: Alianza Editorial.
- Castro-Gómez, S.** (2007) Descolonizar la universidad. La hybris del punto cero y el diálogo de saberes. En: S. Castro-Gómez; R. Grosfoguel (eds.). *El giro decolonial. Reflexiones para una diversidad epistémica más allá del capitalismo global*, (79-91). Bogotá: Iesco-Pensar Siglo del Hombre Editores.
- Celorio, J.** (2013). *Educación para el Desarrollo en Transición – Educación para la Transición Emancipadora*. Recuperat de: http://pdf2.hegoa.efaber.net/entry/content/1816/Juanjo_2013_ED_para_la_transicion_completo.pdf
- Celorio, G.; López de Munain, A.** (2007). *Actas del III Congreso de Educación para el Desarrollo*. Vitoria-Gastéiz. Bilbao: Hegoa. Recuperat de: www.fundacionetea.org/media/File/Borrador_Balance_ED_M_LuzOrtega.pdf
- Crang, P.** (2005). Local-Global. 2a ed. En: P. Cloke; P. Crang; M. Goodwing (eds.) *Introducing Human Geographies*, (24-34). Oxfordshire: Routledge.
- Cuevas Noa, F. J.** (2003). *Anarquismo y educación: la propuesta sociopolítica de la pedagogía libertaria*. Madrid: Fundación de Estudios Libertarios.
- de la Riva, F.** (2011, febrero). *¿Hacia el colapso del tejido asociativo solidario?* Recuperat de: <https://participasion.wordpress.com/2011/02/11/hacia-el-colapso-del-tejido-asociativo-solidario/>
- de Sousa Santos, B.** (2014). *Descolonizar el saber, reinventar el poder*. Montevideo: Ediciones Trilce.
- de Sousa Santos, B.** (2006). *The Rising of the Global Left: The World Social Forum and Beyond*. Londres: Zed Books.
- de Sousa Santos, B.** (Septiembre, 2001). Los nuevos movimientos sociales. *Observatorio Social de América Latina, OSAL*, (5), 177-184. Recuperat de: <http://biblioteca.clacso.edu.ar/ar/libros/osal/osal5/debates.pdf>

del Río, A.; Celorio, G. (2018). *La educación crítica emancipadora. Diagnóstico en la Universidad del País Vasco (UPV/EHU) (2011-2015)*. Bilbao: Zubiria Etxea. UPV/EHU.

Fromm, E. (2004). *El miedo a la libertad*. Barcelona: Paidós.

Gadotti, M. (2002). Escuela ciudadana, ciudad educadora. En: *Ia Conferencia Internacional de Educación*. Ribeirão Preto: Universidad de Sao Paulo. Recuperat de: http://nuestraescuela.educacion.gov.ar/bancoderecursos/media/docs/bloque03/Oct_Gadotti_Escuela.pdf

Gallén, C. (2006). *Les fronteres de la normalitat: una aproximació en clau social a les persones amb intel·ligència límit o borderline*. Barcelona: Edicions de 1984.

Gradaille Pernas, R.; Caride Gómez, J .A. (2018). L'educació social com un dret al servei dels pobles i la vida. *Educació Social. Revista d'Intervenció Socioeducativa*, 68, 11-26.

Jubeto Ruíz, Y. (12 de gener, 2011). Debates sobre desarrollo y bienestar desde la economía feminista. *Revista Pueblos*. Recuperat de: <http://www.revistapueblos.org/old/spip.php?article2309>

Llei Orgànica 1/2002, de 22 de març, reguladora del Dret d'Associació. Recuperat de: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2002-5852>

Mesa Peinado, M. (2000). Educación para el desarrollo: Entre la caridad y la ciudadanía global. *Papeles*, 70, 11-26. Recuperat de: <http://www.ceipaz.org/images/contenido/Ed-entre%20caridad%20y%20ciudadania.pdf>

Naranjo, C. (2007). *Cambiar la educación para cambiar el mundo*. Barcelona: Gedisa.

Nussbaum, M. (2002). *Las mujeres y el desarrollo humano*. Barcelona: Herder.

Riera Romani, J. (1998). *Concepto, formación y profesionalización de. Educador social, el trabajador social y el pedagogo social. Un enfoque interdisciplinar e interprofesional*. València: Nau llibres.

Sáez, J. (juny, 2006). Funciones y competencias en el grado de educación social desde la lógica profesional. En: *Jornadas d'estudi i debat: El títol de grau en Educació Social*. Palma de Mallorca: Universitat de Illes Balears. Recuperat de: http://www.uibcongres.org/imgdb/archivo_doc2052.pdf

Stirner, M. (2013). *Escritos menores*. Logroño: Pepitas de calabaza.

Torio López, S. (2006). Evolución y desarrollo de la pedagogía social en España. Hacia una Pedagogía Social en construcción. *Estudios sobre Educación*, 10, 37 -54. Recuperat de: <http://dadun.unav.edu/bitstream/10171/8929/1/EB.PDF>

Unceta, K. (2014/15). Desarrollo alternativo, alternativas al desarrollo y buen vivir: elementos para el debate. *Papeles de relaciones ecosociales y cambio social*, 128, 29-38

Viché González, M. (2018). Recuperando el patrimonio como espacio para la convivencialidad. *Quaderns d'animació*, 27-1, 1-14.

-
- 1 Institut d'Estudis sobre Desenvolupament i Cooperació Internacional-HEGOA: <http://www.hegoa.ehu.es/>
  - 2 Escola de Cultura de Pau: <http://escolapau.uab.cat>
  - 3 Centro de Estudos Sociais da Universidade de Coimbra: <https://www.ces.uc.pt/en>
  - 4 Ilusionismo social, investigación, participación y culturas populares: <https://ilusionismosocial.org/>
  - 5 La Transicionera: <https://latransicionera.net/>
  - 6 Solidaritat Internacional: <http://www.solidaridadsi.org/es/en-el-mundo/ejes-de-accion/6/educaci%C3%B3n-para-la-transformaci%C3%B3n>
  - 7 Col·lectiu CRAC: <http://redasociativa.org/crac/>
  - 8 Alianza por la Solidaridad: <https://www.alianzaporlasolidaridad.org/paises/espana>
-